

Revista 22 - 31 august - 6 septembrie 2010

Curtea Constituțională și Lustrația

Adrian Cioflâncă (IICCMER)

După declararea Legii Lustrației drept neconstituțională o ciudată liniște s-a instalat în spațiul public pe acest subiect. Ne-au fost promise dezbateri după apariția motivației Curții Constituționale, dar iată că aceasta a apărut, în perfect anonim, iar dezbateri tot nu avem. Unde sunt promotorii legii și susținătorii acesteia din lumea politică și societatea civilă? Unde sunt discuțiile de specialitate asupra oportunității legii, a prevederilor ei și a rostului prefigurat?

Condamnarea oficială a comunismului era necesară, obligatorie și reprezintă un mare pas înainte. Dar nu este suficientă, dacă nu este dublată de măsuri legislative, instituționale și judiciare concrete. Votanții legii lustrației își spun pentru liniștea proprie că au făcut ce depinde de ei, iar acum ridică din umeri în fața deciziei Curții Constituționale, de parcă asistă la sancțiunea sacrosanctă, indiscutabilă, apodictică a unui for care nu suferă nici măcar dezbateri, darămite contrazicere.

Dictatura experților

Puterea extraordinară pe care a căpătat-o Curtea Constituțională (CC) în România este un foarte serios subiect de îngrijorare. Faptul că acești nouă oameni numiți politic decid fără drept de apel, neverificați democratic, netransparenți, în chestiuni vitale privind funcționarea României ne arată că o bună parte din puterea reală din sistemul nostru democratic se află acolo unde nu ar trebui să fie. În ultimii ani, CC a contribuit, prin deciziile privind atribuțiile principalelor puteri în stat, la configurarea regimului politic interpretând în manieră proprie Constituția și extinzându-i semnificația, a desființat instituții (CNSAS și ANI, resuscitate între timp), a intervenit în procese pe rol, inclusiv procese în cauze de corupție, prin atribuțiile în domeniul excepțiilor de constituționalitate, a stopat sau direcționat politici în funcție de interese și viziuni particulare, în domeniul economic sau social, acolo unde decizia trebuia să fie eminentamente politică, mai precis a Guvernului și Parlamentului.

Curtea susține că decide obiectiv, fundamentându-se pe Constituție, pe știința dreptului și expertiza proprie. Dar vorbim, până la urmă, de niște oameni care sunt supuși greșelii. ***Democrația pleacă de la premiza failibilității oamenilor, și din acest motiv se bazează pe dezbateri și decizii în organisme colective cu legitimitate populară, pe transparență, pe control democratic și verificare interinstituțională.*** Nu lasă sau nu ar trebui să lase ca ultimul cuvânt să aparțină unor persoane sau instituții cu pretenții de infailibilitate, care emit decizii ca un dat divin, ce nu pot fi discutate, revizuite, contrazise.

Când se întâmplă așa, aceasta nu mai este democrație, ci o formă de guvernare inspirată de utopiile imaginând dictatura experților. Se presupune astfel că există o știință posesoare a unor adevăruri ultime, la care au acces doar unii inițiați, adevăruri superioare celor formulate prin dezbateri democratice și impuse prin decizie majoritară. Or așa ceva este negarea democrației. Iluziile privind sofocrația, pornite de la Platon, și expertocrația, inspirate de scientismul lui Saint-Simon, Comte, Marx și mai

ales Engels, pot fi periculoase, lucru lămurit demult de teoria democratică (G. Sartori a scris excelent despre acest subiect). Ca să nu mai vorbim că dreptul văzut ca știință nu seamănă nici pe departe cu științele naturii, adică nu este într-atât de obiectiv, precis, și nici condus de reguli imuabile, precum afirmă unii profesori de drept. Obiectivitatea este o iluzie și pentru că membrii CC sunt numiți de instituții politice, pe criterii politice, funcționând de multe ori după o logică politică, fără a fi însă verificați democratic la fel ca oamenii politici.

Mai important, Curtea Constituțională a ajuns să decidă, așa cum observa Lavinia Stan, în chestiuni prin excelență politice, acolo unde Parlamentul ar trebui să fie suveran. Politicul are nevoie de experți, funcționează în combinație indiscernabilă cu aceștia, dar decizia ultimă îi aparține. Se poate înșela (important este însă să nu greșească sistematic și fundamental, caz abia în care ar trebui să intervină CC), dar pentru aceasta răspunde în fața electoratului.

Corigența Curții Constituționale

Motivația Curții Constituționale (CC) pentru respingerea Legii lustrației este formulată, cel puțin pe alocuri, cu incredibilă stângăcie. De exemplu, ce înțelegeți din următoarea frază: „Curtea Constituțională consideră că lustrația se poate constitui ca reper moral, de rememorare a victimelor comunismului...” Cum poate fi lustrația reper moral și de când are ea o funcție comemorativă? Avem așadar contribuții insolite la teoria justiției de tranziție.

Problemele cele mai mari ale motivației CC sunt însă de conținut. Care conținut este, în mare parte, previzibil, pentru că, în spațiul public, dar și în lumea juriștilor, s-a creat în ultima vreme o vulgată, un corpus de „idées reçues”, care sunt opuse automat politicilor de decomunizare. Aceste idei se regăsesc atât în sesizarea făcută de cele două camere ale Parlamentului, prin semnătura aleșilor PSD și PC, la Curtea Constituțională, dar și în motivația CC, care, de altfel, reia argumentele sesizării în 7 din cele 10 pagini ale documentului.

În primul rând, câteva cuvinte despre sesizarea PSD-PC. Semnatarii, în mare parte anonimi, unii cu funcții în aparatul PCR înainte de 1989, consideră că prevederile legii sunt „nedemocratice, abuzive la rândul lor și mai ales neconstituționale”. Se întreabă semnatarii sesizării: „...cum se poate justifica în anul 2010, (virgulele puse aiurea, precum și erorile de exprimare și culegere aparțin autorilor, n.a.) că apartenența unei persoane într-o structură politică cu douăzeci de ani în urmă este o nedemnitate care trebuie sancționată?” Și continuă: „... dacă în privința categoriilor așa-zisilor activiști de partid, se înțelege că «vina» lor este apartenența politică, nu se înțelege de ce se aplică aceeași sancțiune, unor persoane care au ocupat funcții de specialitate, profesionale: judecători, procurori, ambasadori, consuli, ofițeri etc.” Insolența și ignoranța acestui text sunt revoltătoare.

Normalizarea comunismului

În această interpretare, regimul totalitar comunist este confundat cu un regim politic democratic și legitim, cu o structură politică oarecare în care opțiunea politică era rezultatul unei alegeri onorabile, libere și gratuite, într-un mediu pluralist. Această

„normalizare” a comunismului, comparabilă cu normalizarea nazismului în anii '80, în timpul „certei istoricilor” din Germania, falsifică grav și estetizează natura criminală, represivă a comunismului, a cărei dimensiune recluzionară, funestă era evidentă celor mai mulți dintre cei care l-au trăit.

Comunismul a fost ca un **dat** pentru cea mai mare parte a populației, încasat pasiv, luat ca atare, tratat cu evazionism pe cât posibil, nu rezultatul unei libere opțiuni. În același timp, însă, a fost o **oportunitate** pentru profitori, carieriști, cinici sau ignoranți, pentru cei mânați de ideea ascensiunii sociale, profesionale și politice cu orice preț. În cazul acestora din urmă, da, putem vorbi despre **o opțiune personală**, pentru că intrarea și ascensiunea în aparatul comunist, de partid, dar și de stat, presupunea costuri etice cunoscute și anticipate, pe care cei care au făcut pasul au fost dispuși să le plătească în detrimentul demnității personale. Participanții la sistemul de beneficii al puterii comuniste au fost mânați de calcul personal, conștienți fiind că servesc un regim nefast și că, în multe cazuri, fericirea lor se construia pe nefericirea altora. În comunism, totul era politic și ideologic, așa încât nu existau poziții strict tehnice. Oamenii din justiție serveau nu un stat de drept, ci justiția socialistă, specifică și aberantă în multe privințe. Specialiștii în economie contribuiau la construcția unei utopii nefuncționale care făcea victime. Constructorii puneau în practică hidoasa idee comunistă de urbanism. Și așa mai departe. Ca să nu mai vorbim că „profesioniștii” din Securitate erau protectorii unui stat totalitar.

Sesizarea PSD acuză blamul colectiv pe care lustrăția l-ar produce, dar elaborează totodată un pardon colectiv, afirmând că aderența la ideologia și structurile comuniste era explicabilă prin lipsa opțiunii. Această scuză colectivă operează, de fapt, pervers, ca o acuzația colectivă, presupunând că toată lumea a aderat la ideologia și structurile comuniste și că toată lumea s-a comportat la fel. Este adevărat că regimul s-a bazat într-o mare măsură pe cooptare și colaboraționism, dar totuși doar o parte au făcut compromisuri majore, intrând în aparatul puterii comuniste. Altfel, au existat oameni care și-au asumat marginalitatea, mișcându-se pe cât posibil în sociabilități alternative în care modelul occidental, publicațiile și radiourile occidentale dădeau un alt ton. Lustrăția i-ar fi evidențiat pe aceia care au găsit calea biografică mai ușoară, făcând pactul cu regimul și participând la răul comunist.

La ce este bună justiția de tranziție

Pe scurt, sesizarea PSD-PC privind legea lustrăției acuză încălcarea unor principii constituționale fundamentale prin: 1) introducerea retroactivității care aduce atingere cerinței de predictibilitate a normei juridice; 2) impunerea unei „sanctiuni colective”, care nesocotește prezumția de vinovăție și ideea de răspundere individuală, precum și dreptul individului de a se apăra; 3) lipsa de proporționalitate a măsurii în raport cu scopurile pe care și le propune la 21 de ani de la căderea comunismului; 4) restrângerea dreptului de acces la funcții publice și a dreptului la muncă pe baza unor criterii discriminatorii care exced cadrul constituțional. Aceste argumente sunt preluate și în decizia Curții Constituționale.

Câteva comentarii despre fiecare punct. Non-retroactivitatea este astăzi peste tot un principiu constituțional puternic, fixat și prin Constituția din România. Totuși,

domeniul juridic este unul reflexiv, dinamic, nu bazat pe dogme apodictice, așa că merită să avem o discuție pentru a înțelege situația în care ne aflăm.

În ultimii 20-30 de ani, s-a desprins, la nivel internațional, ca domeniu separat de reflecție, legiferare și practici ceea ce numim astăzi „justiție de tranziție” și, în faza inițială, s-a numit, printre altele, „justiție retroactivă”. Această nouă direcție s-a dezvoltat de la constatarea că statele abia ieșite de sub dictaturi au probleme specifice pentru rezolvarea cărora justiția liberală trebuie să dezvolte soluții specifice.

Dictaturile s-au condus, în mare parte, după legi proprii, caracteristice, multe dintre ele aberante, incompatibile cu normele unui stat de drept și cu principiile de drept internațional. În plus, au pervertit sistemele judiciare și i-au deturnat ideologic sau i-au corupt pe cei care trebuiau să facă dreptate. Gestionarea moștenirii dictatoriale impune introducerea unor măsuri retributive și reparatorii, lucru niciodată ușor date fiind dificultățile tranziției și reziduurile dictaturii. Responsabilii și făptașii fostului regim sunt greu de tradus în justiție ținând cont de faptul că ei s-au condus după legi specifice unei dictaturi și au acționat într-un sistem legal și judiciar unde justiția nu putea să-și facă datoria după standardele unui stat de drept. Astfel, ilegalitățile, abuzurile, măsurile aberante riscă să rămână – și chiar rămân, într-o bună măsură – nesanctionate, iar termenele de prescripție se scurg implacabil. Aceasta pentru că justiția liberală se conduce după principiul *nulla poena sine lege* (nici o pedeapsă fără o lege care să prevadă ilegalitatea înaintea comiterii faptei), iar multe din abuzurile dictaturii au fost comise tocmai sub protecția legii și a politicului, părând legitime la timpul producerii lor.

Statele abia ieșite de sub dictaturi au împrumutat sisteme constituționale din democrații cu tradiție, cu o lungă continuitate, dar care, în general, nu au prevăzut situații post-dictatoriale. Și de aici marea dilemă: cum să-i pedepsească pe responsabilii dictaturii, adică pe cei care s-au condus după legi făcute pentru a legitima abuzurile, cu instrumentele justiției liberale, deci fără a încălca regula non-retroactivității? În unele cazuri, precum în Procesul de la Nürnberg, a fost aplicată retroactivitatea. Ulterior, s-au găsit soluții mai puțin radicale: unele state au utilizat chiar legislația aflată în vigoare în timpul dictaturii (pentru că multe dintre abuzuri erau ilegale chiar și atunci), altele au apelat la legislația internațională ratificată și aflată în vigoare în momentul comiterii faptei (considerată superioară ca putere legislației interne), câteva s-au prevalat de actele internaționale care declară ca imprescriptibile anumite tipuri de crimă în masă (genocidul, crimele împotriva umanității), multe au apelat la sancțiuni ne-penale (lustrație, expunerea publică prin utilizarea informațiilor din dosarele fostei poliții politice etc), iar altele nu au mai pedepsit pe nimeni, declarând amnistii extinse. Rezultatele au fost de fiecare dată limitate, așa că dezbaterile continuă pentru a se ajunge la soluții eficiente acceptate internațional. Este nevoie de soluții pentru că **rămâne această chestiune gravă**: cei care au comis crime și abuzuri sub o dictatură și, în general, zeloșii acesteia se bucură într-o mare măsură de impunitate, fapt care subminează statul de drept, frustrează grav victimele și încurajează instaurarea unor noi dictaturi.

Justiția liberală în slujba comuniștilor

Principiul non-retroactivității a fost formulat programatic în timpul revoluțiilor americană și franceză din secolul XVIII, a fost adoptat de statele europene importante în secolul 19 și s-a impus și generalizat în secolul 20. La origine, principiul era parte a discursului anti-tiranie și era menit a preveni instalarea unor noi forme de guvernare bazate pe arbitrar. Utilizarea extensivă a legislației retroactive de către regimurile totalitare în secolul XX a întărit convingerea în statele democratice că non-retroactivitatea trebuie respectată ca principiu axiomatic. Totuși, unele state admit excepții de la acest principiu, iar la nivel teoretic există un curent de gândire, reflectat și în justiția de tranziție, care susține adoptarea retroactivității în situații excepționale precum cea descrisă mai sus, în care promotorii unei dictaturi pot scăpa nepedepsiți pentru că și-au creat protecții legale. Legea nu are doar un rost disuasiv, de descurajare a fărâdelegilor din viitor, ci și unul retributiv, trebuind să pedepsească faptele grave produse în trecut care încalcă principiile etice fundamentale și norme acceptate la nivel internațional, chiar dacă ele au fost „legale” pe timpul dictaturii. În Europa de Est, printre cei mai fervenți susținători ai non-retroactivității se numără tocmai foștii responsabili comuniști susceptibili a intra sub incidența unor măsuri retributive. Acest lucru poate fi considerat un elogiu la adresa statului de drept. Totuși, este ceva în neregulă când responsabilii unei dictaturi scapă nepedepsiți utilizând și deturnând instrumentele democrației. Ei capătă astfel o aură de impunitate care îi poate încuraja oricând pe alții să se pună în slujba unui regim criminal.

Un alt argument este cel care acuză instituirea unei „sanțiuni colective” prin legea lustrației. În primul rând, trebuie precizat că nu vorbim despre o sancțiune penală, ci de limitarea unui drept în cazul anumitor persoane. Legea lustrației blochează temporar accesul la anumite poziții publice pentru persoanele care au deținut funcții în aparatul de putere comunist. De aceea lustrația se mai numește „descalificare administrativă”. În al doilea rând, legea lustrației propune o procedură, asemănătoare cu aceea din legea privind colaboratorii Securității, în care angajarea răspunderii este individuală prin semnarea unei declarații de proprie răspundere și în care căile de apărare sunt menționate.

Chestiunea cea mai delicată este cea care privește instituirea automată a incompatibilității și încetarea de drept a mandatului în cazul celor pentru care justiția constată apartenența la structurile de putere și represive ale regimului comunist, fără documentarea unor acțiuni individuale. Curtea Constituțională vorbește despre o sancțiune pe „criterii politice” (abuz semantic deja semnalat). ***Participarea conștientă și activă la construirea unui regim dictatorial este un fapt blamabil în sine*** și nu poate fi echivalată cu exercițiul banal al unui drept „politic” într-o democrație și nu constituie nicidecum un „accident biografic”. Lustrația nu sancționează, cum afirmă Curtea, pentru „opinii personale și convingeri proprii sau pentru simplul motiv de asociere cu orice organizație care, la data asocierii sau a activității desfășurate, era legală și nu a comis încălcări grave ale drepturilor omului”. Probabil, membrii CC nu au nici măcar lecturile minimale în domeniu. Statul comunist a fost un stat ilegal și criminal – după cum a stabilit și Raportul Final al Comisiei Tismăneanu – care a omorât oameni nevinovați, a mutilat destine și valori. Până la urmă nu este abuziv să fie restrâns un drept, și încă temporar, în cazul celor s-au pus în slujba unui astfel de regim. Legea trebuie să fie

predictibilă, dar și susținătorii unei dictaturi trebuie să știe că nu vor avea garantată impunitatea tocmai sub paravanul legii.

Datoria față de victimele comunismului

Lustrația seamănă întrucâtva cu o măsură privind politica de personal, iar un stat care a ieșit dintr-o dictatură poate decide, prin instituțiile sale democratice, să nu fie condus, controlat, influențat tot de susținătorii dictaturii.

Curtea Constituțională consideră că legea lustrației produce discriminare și instituie condiții extra-constituționale pentru accederea la o funcție publică. Dar ce spune Constituția în această privință? Spune, la articolul 16, că „funcțiile și demnitățile publice, civile sau militare, pot fi ocupate, **în condițiile legii...**” (s.m.). Or legea lustrației ar fi fost una din reglementările legale privind dreptul de a fi ales. Este o reglementare **nouă** în această privință, dar nu se înțelege de ce ar fi și neconstituțională. Curtea sugerează că este neconstituțională tocmai pentru că este o condiție nouă, ceea ce este absurd.

Pentru a proba atingerile aduse dreptului de a fi ales, motivația Curții Constituționale invocă un lung pomelnic de documente internaționale, începând chiar cu Declarația drepturilor omului și cetățeanului din 1789, dar, încă o dată, nu este clar cu ce ar intra în contradicție acestea cu legea lustrației. Curtea admite că fiecare stat își stabilește, în cadrul unor norme generale bazate pe egalitate și non-discriminare, condiții specifice pentru accederea la funcții publice, dar nu acceptă lustrația printre acestea. Totuși, trebuie spus că **dreptul de a fi ales nu este un drept fundamental**, necondiționat. Lucru statuat și de deciziile Curții Europene a Drepturilor Omului din care Curtea Constituțională citează selectiv, doar pentru a-și susține decizia, nu pentru a pune lucrurile în balanță. CEDO afirmă că statele au o largă marjă de manevră în reglementarea dreptului de a fi ales, în cadrul sistemului electoral propriu, determinată de moștenirea istorică și situația specifică în care se află. Lustrația este admisă de CEDO ca o posibilă limitare a acestui drept în cazul statelor ieșite dintr-o dictatură.

Constituția României permite limitarea exercițiului unor drepturi, printre altele, pentru apărarea „moralei publice”, scop invocat și de inițiatorii legii lustrației. Aici este cheia: este profund imoral ca promotorii unui regim criminal să determine mersul lucrurilor și după ce acel regim a fost răsturnat. Scopul lustrației nu este, cum afirmă CC, pedeapsa sau răzbunarea. Am putea spune că scopul principal nu este nici măcar acela de a-i scoate din joc pe cei care amenință democrația, deși și aceasta este o miză, desigur. Rostul justiției de tranziție în general și al lustrației în particular se definește în primul rând față de victimele dictaturii: demnitatea acestora trebuie protejată prin oferirea unor reparații materiale și simbolice, prin demonstrarea voinței statului succesor de a sancționa penal sau măcar administrativ ilegalitățile și abuzurile dictaturii și, nu în ultimul rând, prin poziționarea etică față de adevărul istoric. Or decizia CC poate fi redusă la următoarea formulă cinică: răul s-a produs, nu mai avem ce face. Așa ceva este inacceptabil pentru că subminează credința în ideea statului de drept, pe care justiția de tranziție este chemată să o sprijine.

La final trebuie spus că Legea lustrației în forma votată de Parlament nu este perfectă, are câteva defecte punctuale care trebuie corectate. Totuși, nu cred că existau

motive temeinice pentru declararea întregii legi ca fiind neconstituțională. Decizia Curții Constituționale ignoră situația specifică a României de stat ieșit dintr-o dictatură criminală, argumentează utilizând o vulgată juridică inspirată masiv de arsenalul defensiv al stângii post-comuniste, care erodează ideea de stat de drept, și nu arată nici un fel de înțelegere față de sensibilitatea și nevoia de dreptate a victimelor comunismului.

<http://www.revista22.ro/curtea-constitu355ional259-351i-lustra355ia-8785.html>